

УДК 336.722.117

Серпенінова Ю.С.

к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», м. Суми, Україна

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ СИСТЕМ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ

Анотація. У статті систематизовано існуючі підходи до класифікації систем гарантування вкладів, визначено сутність, переваги та недоліки різних видів систем гарантування вкладів. Досліджено місце вітчизняної системи гарантування вкладів у загальній класифікації.

Ключові слова: система гарантування вкладів, класифікація систем гарантування вкладів, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Формул: 0; рис.: 1, табл.:1, бібл.: 9

Serpeninova Y.S.

*PhD, Associate Professor
Ukrainian Academy of banking NBU (c. Kyiv), Ukraine*

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE DEPOSIT INSURANCE SCHEME CLASSIFICATION

Summary. The article defines the existing approaches to the deposit insurance scheme classification, the essence, advantages and disadvantages of various types of deposit insurance schemes. It is also given the place of national deposit guarantee system in the general classification.

The made analysis of the main types of deposit insurance systems makes it possible to assert that each species has its own characteristics, advantages and disadvantages. Existing approaches to the classification of the deposit insurance did not disclose fully all classification attributes of existing insurance deposits, it stipulates the need for further development of this line of research

Keywords: deposit insurance scheme, deposit insurance scheme classification, Deposit Guarantee Fund.

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 1, bibl.: 9

JEL Classification:L 31.

Серпенинова Ю.С.

к.э.н., доцент кафедры бухгалтерского учета и аудиту ДВНЗ «Украинская академия банковского дела НБУ», г. Сумы, Украина

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ ВИДОВ СИСТЕМ ГАРАНТИРОВАНИЯ ВКЛАДОВ

Аннотация. В статье систематизированы существующие подходы к классификации систем гарантирования вкладов, определена сущность, преимущества и недостатки различных видов систем гарантирования вкладов. Исследовано место отечественной системы гарантирования вкладов в общей классификации.

Ключевые слова: система гарантирования вкладов, классификация систем гарантирования вкладов, Фонд гарантирования вкладов физических лиц.

Формул: 0; рис.: 1, табл.:1, библи.: 9

Вступ. В основі ефективного функціонування сучасної банківської системи покладено ринкові принципи конкурентної боротьби, що передбачають досить високий ступінь ризиковості. В такій ситуації зростає значення державного захисту від фінансових ризиків, що в першу чергу полягає у впровадженні ефективних механізмів державного гарантування вкладів. Світовий досвід налічує багато підходів та механізмів захисту депозитів: залежно від форми власності, державного впливу,

законодавчого регулювання, порядку нарахування зборів та виплати відшкодувань тощо. Дослідження різних підходів до захисту депозитів дозволяє виокремити певні види систем гарантування вкладів в залежності від спільних ознак, що можуть бути покладені в основу їх класифікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В науковій літературі не склалося єдиної думки щодо формування класифікаційних ознак для розподілу видів систем гарантування вкладів. Так, Огієнко В.І. пропонує виділити наступні види страхування депозитів: гарантія держави, державне корпоративне страхування, змішана система страхування, приватна система страхування та добровільні системи страхування [5]. Але запропонований підхід є досить обмеженим, не враховує всі особливості існуючих систем гарантування вкладів і не відображає класифікаційні ознаки, за якими здійснено такий розподіл.

Інші автори, досліджуючи питання класифікації систем гарантування вкладів наводять лише найбільш поширені підходи до класифікації, обмежуючись двома-трьома класифікаційними ознаками: [2, 4, 6]. Ходачник Г. Е. зосереджує увагу на видах систем гарантування вкладів в залежності від державного впливу [9]. Алексійчук К.О. аналізує види систем гарантування вкладів лише в залежності від функцій (компетенцій) органу, що здійснює управління такою системою [1].

Найбільш детальна класифікація наведена у працях таких науковців як Волосович С.В. [3] та Смовженко Т., Серветник І. [8]. У роботі Смовженко Т., Серветник І. наведено характеристику основних видів (методів) гарантування вкладів, надано їх порівняльну характеристику, визначено переваги та недоліки, але при цьому авторами не виокремлено класифікаційні ознаки для групування різних видів систем гарантування вкладів. Волосович С.В. виділяє ознаки класифікації системи страхування депозитів, але ми вважаємо, що склад окремих запропонованих ознак є спірним. Так, на нашу думку, ознака за способом визначення розміру страхового відшкодування врахована у класифікації за широтою охоплення об'єкту захисту, а перелік видів систем гарантування вкладів за ступенем державної участі у фінансовому забезпеченні є неповним.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація існуючих підходів до класифікації систем гарантування вкладів. Відповідно до поставленої мети у статті досягнуто наступні завдання:

- сформовано узагальнену класифікацію існуючих видів систем гарантування вкладів;
- визначено сутність, переваги та недоліки різних видів систем гарантування вкладів;
- досліджено місце вітчизняної систем гарантування вкладів у загальній класифікації.

Виклад основного матеріалу. Наявність різних підходів до класифікації систем гарантування вкладів обумовлює потребу їх узагальнення, систематизації в єдину систему з виокремленням класифікаційних ознак для різних видів. Схематично запропонована класифікація видів систем гарантування вкладів наведена на рис. 1.

За класифікацією МВФ системи страхування поділяються на два основних види [4, 6, 8]:

- експліцитний (формальний, відкритий);
- імпліцитний (неформальний, прихований).

Формальний вид системи страхування передбачає чітке встановлення порядку, строків, розмірів виплат гарантованих сум за вкладами, а також конкретний порядок виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Відповідно, неформальний вид системи гарантування вкладів характеризується відсутністю спеціалізованого фонду для виплат коштів та обов'язкових платежів до даного фонду, відсутністю порядку відшкодування коштів за вкладами (не визначено строки, розміри відшкодування).



Рисунок 1 – Класифікація систем гарантування вкладів

Переваги неформальної системи полягають у рівній захищеності вкладників незначних і великих коштів і відсутності необхідності для держави організувати страховий фонд. До недоліків неформальної системи можна віднести наступні: рішення про санацію банку залежить від частки держави в цьому банку; приватним банкам, що

мають проблеми, допомога, як правило, не надається; платники податків несуть основну частину витрат на поновлення ліквідності банківської системи; уряд самостійно приймає рішення про банкрутства банків [4, с. 81].

Стабільний та динамічний розвиток світового фінансового ринку передбачає ефективне функціонування банківського сектору, тому з метою мінімізації ризиків, що притаманні банківській діяльності, більшість економічно розвинених країн використовує експліцитний вид системи страхування вкладів. Експліцитна система гарантування вкладів сприяє чіткому розумінню суспільством механізму гарантування вкладів, що визначає зміцнення довіри до банківської системи та позитивним чином впливає на динаміку залучення коштів від фізичних осіб.

В залежності від обов'язковості законодавчого закріплення виділяють імперативний і диспозитивний види систем гарантування вкладів. Імперативний вид передбачає визначення усіх ключових складових функціонування системи гарантування вкладів на законодавчому рівні: правила та процедури, суб'єкти і об'єкти, рівень внесків учасників, механізми виведення неплатоспроможних банків з ринку. При диспозитивному виді системи гарантування вкладів основні засади функціонування системи базуються на варіативності кожного конкретного випадку [8, с. 64]. До переваг імперативного виду систем гарантування вкладів можна віднести законність, прозорість, уніфікованість правил, але при цьому недоліком є неможливість гнучкого підходу при індивідуальних обставинах. Відповідно більш гнучким підходом, що враховує конкретні індивідуальні особливості є диспозитивна система гарантування вкладів, але відсутність законодавчо встановлених правил зцілому не сприяє підвищенню довіри населення до банківської системи, що призводить до зменшення обсягів залучених депозитів.

Також в банківській практиці використовують два підходи до системи страхування депозитів: централізований і децентралізований. Централізована система передбачає створення міжбанківського фонду страхування чи гарантування депозитів, що формується за рахунок внесків (первісних, регулярних та спеціальних) комерційних банків, які ведуть роботу з вкладами фізичних осіб. Децентралізована система передбачає створення резерву безпосередньо на рівні комерційного банку [4, с. 81].

За критерієм обов'язковості можна виділити два види систем гарантування вкладів: обов'язкової та добровільної участі. Обов'язкова участь передбачає однакові умови участі для всіх банків, закріплені законодавчо, що забезпечує рівні гарантії всім вкладникам різних банків. При добровільній участі укладаються індивідуальні договори з кредитно-фінансовими установами, що визначають порядок участі в системі гарантування вкладів. До переваг системи з добровільною участю належить підвищення ділової репутації банків учасників такої системи, а також підвищення їх дисципліни, але при цьому не всі вкладники є захищеними, що зменшує обсяги залучених коштів банками, з якими не укладено договори страхування вкладів. Також пропонуємо включити до розподілу з даною класифікаційною ознакою комбінований вид системи гарантування вкладів, що передбачає перелік обов'язкових та добровільних учасників.

В залежності від форми власності більшість авторів виділяють три види системи гарантування вкладів: державна, приватна, змішана [3, 8]. При цьому деякі автори деталізують розподіл в залежності від форми власності, виділяючи чотири види [6, с. 122]:

- система страхування, що передбачає 100% участі держави, де управління та фінансування здійснюється державою;
- система страхування через фонди, якими керують суспільні корпорації та які частково фінансуються банками;

- фонди, що спільно керуються банками та державою, фінансуються, як правило, банками;

- часткове управління зі схемою взаємного страхування, без участі держави.

За умови державного фінансування у випадку банкрутства банків інші банки не поділяють витрати, що спричиняє досить високий рівень морального ризику. Крім того, державна форма власності на відміну від приватної передбачає неприбуткову діяльність, що призводить до неефективного використання коштів спеціалізованого фонду. З іншої сторони, відсутність державного впливу суттєво збільшує рівень ризику і перекладає витрати на самі банки. Оптимальним є змішана форма фінансування, що передбачає спільну участь держави і банків, розширюючи таким чином джерела формування коштів системи гарантування вкладів і мінімізуючи банківські ризики.

За ступенем державної участі у фінансовому забезпеченні страхових виплат є системі страхування вкладів із створенням додаткових державних гарантій і без створення додаткових державних гарантій. У першому випадку центральний банк відкриває на користь системи страхування вкладів кредитну лінію, якою вона може скористатися при недостатності поточних коштів фонду для здійснення основної діяльності. У другому випадку фінансові ресурси фонду обмежені власними надходженнями [3].

При цьому доцільно зауважити, що є декілька варіантів державної участі в системі страхування вкладів [9, с. 62]:

- явна відмова від страхування та захисту вкладів;

- законодавча участь держави, що передбачає переваги вкладників перед іншими вимогами при ліквідації банку-банкроту;

- неясність держави щодо покриття;

- неявна гарантія держави (відсутність спеціальних законів чи фондів, які забезпечують гарантію вкладів громадян, кошти для виплат не резервуються, проте за попереднім досвідом або відповідно до заяв відповідальних осіб є ймовірність повернення депозитів. При цьому розмір відшкодувань залишається на розсуд влади;

- обмежене покриття (розповсюджуються на частину вкладу, на окремі види вкладів. При цьому існує державний, приватний або змішаний фонд страхування депозитів);

- повне покриття держави (застосовуються в умовах кредитної кризи. Цю систему після нормалізації економічної ситуації може бути замінено системою з обмеженим покриттям).

В залежності від способу та характеру зборів з учасників системи гарантування вкладів виділяють системи: авансових внесків, внесків за фактом, фіксованих внесків, диференційованих внесків. При авансових внесках збори з учасників системи гарантування вкладів, за рахунок яких формується фонд, стягуються наперед, до настання недоступності вкладів. Внески за фактом передбачають стягнення зборів після настання недоступності вкладів. При фіксованих внесках встановлюється однаковий коефіцієнт, який прив'язаний до бази гарантованих депозитів або до обсягу залучених депозитів. Диференційовані внески передбачають встановлення коефіцієнту від визначеної оцінки ступеня ризику банку [8, с. 67]. До даної класифікаційної ознаки пропонуємо включити комбіновані внески, що передбачають об'єднання всіх попередніх видів, тобто збори з учасників можуть проводитись частково за рахунок авансових та фіксованих внесків, у разі недостатності коштів запроваджується система внесків за фактом, а також залишається можливість використовувати диференційовані внески.

При авансових внесках суттєво зменшується ризик неспроможності розрахуватись із вкладниками, адже фонд створюється до настання таких подій. При цьому авансові внески передбачають створення спеціалізованого фонду, що відповідно обумовлює потребу додаткових витрат на управління даним фондом, а також постійний фінансовий тиск на банки. Внески за фактом розширюють можливості використання ресурсів банками, не обтяжуючи їх додатковими виплатами, але дана система є неефективною при настанні фінансової кризи і потреби здійснення масових виплат за вкладками.

Перевагами фіксованих внесків є прозорість та ясність нарахування розміру платежів до фонду, відсутність впливу суб'єктивного чинника. Недоліками при такому виді гарантування вкладів є відсутність заохочувальних механізмів щодо неприйняття надмірних ризиків. Гарантії вкладників слабких фінансових установ фінансуються за рахунок сильних. При диференційованих внесках перевагами є обґрунтованість з позицій співвідношення рівня ризику, прийнятого банком, та розміром відрахувань до фонду. Але при цьому за відсутності ефективної методики оцінювання ризиків можливий вплив суб'єктивного чинника [8, с. 67].

Залежно від об'єктів захисту пропонуємо виділити два види систем гарантування вкладів: вибіркова (система гарантування лише банківських депозитів) і загальна (система гарантування вкладів банківських і небанківських фінансових установ). У більшості країн на законодавчому рівні передбачене обов'язкове страхування лише банківських депозитів, що пов'язано зі специфікою функціонування банківського сектору, високим рівнем ризику, потребою здійснювати ефективний нагляд. Але при такому підході незахищеними залишаються користувачі фінансових послуг небанківських фінансових установ. Альтернативним підходом є загальна система гарантування вкладів, що включає захист депозитів як банківських так і небанківських фінансових установ. До складнощів впровадження та недоліків такої системи можна включити наступні: складність нормативного регулювання; додаткове фінансове навантаження на небанківські фінансові установи; складнощі врахування специфіки діяльності різних видів небанківських фінансових установ; незначні обсяги наданих депозитних послуг (порівняно з банківською системою) у загальному обсязі ресурсів фінансового ринку.

За широтою охоплення виділяють системи бланкових гарантій (повна) і обмежених гарантій. Повна передбачає відшкодування усіх депозитів одній особі в одній фінансовій установі в повному обсязі. Обмежена – обсяг гарантованого покриття є обмеженим і розрахований на захист пересічного вкладника [8, с. 65]. Деякі автори за даним критерієм класифікації додатково виділяють дискреційну систему, що у звичайні періоди діє як обмежена, а в період кризи банківської системи об'єкт страхування розширюється [3].

В період кризи 2008-2009 років деякі країни використовували повну систему гарантування вкладів, запобігаючи таким чином масовому відпливу вкладів. Але такий підхід сприяє підвищенню ризиковості банківських операцій, а також знижує відповідальність вкладників при виборі банку. При обмежених гарантіях існує ймовірність масового відпливу банківських вкладів, але такий вид гарантування вкладів відповідає принципу ефективності захисту вкладів, підвищує ринкову дисципліну банків, зменшує навантаження на учасників системи гарантування вкладів.

На основі систематизації існуючих підходів до класифікації систем гарантування вкладів можна визначити місце вітчизняної системи гарантування у загальній класифікації (табл. 1).

Таблиця 1.

Місце вітчизняної системи гарантування вкладів фізичних осіб у загальній класифікації

| № | Вид системи гарантування вкладів | Особливості в Україні |
|---|--|---|
| 1 | Імперативна | Закріплена у Законі України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» |
| 2 | Експліцитна | Визначено порядок відшкодування вкладів, гарантований мінімум, строки відшкодування, порядок виведення неплатоспроможних банків з ринку тощо. |
| 3 | Централізована | Створено спеціалізовану установу – Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (далі – Фонд) |
| 4 | Обов'язкова | Участь у системі гарантування вкладів є обов'язковою для всіх банків (крім АТ «Ощадбанк»), банк стає учасником Фонду в день отримання ліцензії |
| 5 | Державна | Фонд є державною установою, але фінансування здійснюється за рахунок внесків банків, коштів НБУ та інших джерел визначених законодавчо |
| 6 | Обмежена | Законодавчо встановлюється мінімальна сума вкладу, що буде відшкодована у разі відкликання ліцензії неплатоспроможного банку |
| 7 | Комбінованих внесків | Банки сплачують до Фонду наступні внески: - початковий збір (1% статутного капіталу); - регулярний збір (у відсотках до бази нарахування); - Фонд має право установлювати диференційовані збори відповідно до визначеної підзаконними актами Фонду методики; - у разі недостатності коштів Фонд може встановити спеціальний збір. |
| 8 | Вибіркова | Фондом гарантується відшкодування вкладів лише банків (не розповсюджується на небанківські фінансові установи) |
| 9 | Виплатна каса з розширеними повноваженнями | З прийняттям Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» у 2012 році Фонд здійснює повноваження не лише з виплати гарантованих сум вкладів, а й функції виведення неплатоспроможних банків з ринку |

Висновки. Проведений аналіз основних видів систем гарантування вкладів дає змогу стверджувати, що кожен вид має свої особливості, переваги та недоліки. Існуючі підходи до класифікацій систем гарантування вкладів не розкривають у повній мірі всі класифікаційні ознаки існуючих видів страхування депозитів, що обумовлює потребу подальшого розвитку даного напрямку дослідження.

Вітчизняна система гарантування вкладів з прийняттям Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» у 2012 році суттєво наблизилась до світових стандартів ефективності гарантування депозитів. З проведенням реформування української системи гарантування вкладів фізичних осіб розширились повноваження Фонду, підвищилась якість інституційних та організаційних засад функціонування системи гарантування вкладів.

Література

1. Алексійчук, К. О. Правовий статус фонду гарантування вкладів фізичних осіб у контексті реформування фінансового законодавства [Електронний ресурс] / К. О. Алексійчук. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VAUMVS/2011_2/aleks.htm. – Назва з екрану.
2. Вовчак, О. Д. Страхова справа [Текст] : підручник / О. Д. Вовчак. – К. : Знання, 2011. – 391 с.
3. Волосович, С. В. Еволюція систем страхування депозитів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2012_19_1/Volosovu.pdf. – Назва з екрану.
4. Копелюк, О. І. Банківські операції [Текст] / О. І. Копелюк, О. М. Музичка. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 536 с.
5. Огієнко, В. І. Система гарантування депозитів фізичних осіб в Україні [Текст] : автореф. дис. ... кандидата екон. наук : 08.04.01 / Огієнко Валерій Іванович. – Львів, 2005. – 18 с.
6. Єпіфанов, А. О. Операції комерційних банків [Текст] / А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми : Університетська книга, 2007. – 523 с.
7. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI. – Режим доступу: <http://www.fg.org.ua/legislation/>. – Назва з екрану.
8. Смовженко, Т. Розвиток національної системи гарантування вкладів фізичних осіб: застосування передових принципів та методів [Текст] / Тамара Смовженко, Ірина Серветник // Банківська справа. – 2012. – № 5. – С. 59–75.
9. Ходачник, Г. Э. Страхование депозитов: зарубежный опыт и возможности его применения в России [Текст] / Г. Э. Ходачник // Финансы. – 2001. – № 11. – С. 62–65.

Стаття надійшла до редакції 11.09. 2014

© Серпенінова Ю.С.

References

1. Aleksiychuk, K. O. (2011). *Pravovyi status fondu harantuvannya vkladiv fizychnykh osib u konteksti reformuvannya finansovoho zakonodavstva*. Available at http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VAUMVS/2011_2/aleks.htm
2. Vovchak, O. D. (2011). *Strakhova sprava*. Kyiv: Znannya, 391.
3. Volosovych, S. V. (2012). *Evolyutsiya system strakhuvannya depozytiv*. Available at http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2012_19_1/Volosovu.pdf
4. Kopelyuk O. I., & Muzychchka O. M. (2012). *Bankivski operatsii*. Kyiv: Tsentri uchbovoyi literatury, 536.
5. Ohienko, V. I. (2005). *Systema harantuvannya depozytiv fizychnykh osib v Ukraini*. Lviv, 18.
6. Yepifanov A. O., & Maslak N. H., & Salo I. V. (2007). *Operatsii komertsiynykh bankiv*. Sumy: Universytetska knyha, 523.
7. *Pro systemu harantuvannya vkladiv fizychnykh osib*. Zakon Ukrainy vid 23.02.2012 r. № 4452-VI. Available at <http://www.fg.org.ua/legislation/>
8. Smovzhenko, T. S. & Servetnyk, I. (2012). Rozvytok natsionalnoyi systemy harantuvannya vkladiv fizychnykh osib: zastosuvannya peredovykh pryntsyviv ta metodiv. *Bankivska sprava*, 5, 59-75.
9. Khodachnyk, H. E. (2001). Strakhovanie depozytov: zarubezhnyi opyt i vozmozhnosti ego primeneniia v Rosii. *Finansy*, 11, 62-65.

Received 11.09.2014

© Serpeninova Y.S